

arasınan qanday adamlar ósip shıǵıwına kim, qanday kepillik bere aladı? Soraw, juwaptı filosofıyanıń sebeptaqıbet baylanısları nátiyjelerinen tabıwdı talap etedi.

Pedagogikalıq diagnostika máselelerin izertlewlerden alınǵan diagnostikalıq nátiyjelerge muwapıq joqarı bilimlendiriw sistemasınıń effektiv dárejede tabıslı islewı, diagnostika tártip-qagıyda dástúrlerin, bul sistemaniń nátiyjeli iske asıwın izertlewshi professor-oqıtıwshılar quramınıń metodologiyalıq tayınılıǵı olardıń zamangóy ilimiy ásbap-úskeneler menen támiyinleniw dárejesi menen tikkeley baylanıslı. Diagnostikalıq iskerlikte, shaxsqa jeke jantasıw principlerin metodologiyalıq qural sıpatında

qollanıw, diagnostika mashqalasın ámeliy hám teoriyalıq baǵdarda tálim procesi qatnasıwshılarınıń birgelikte islesiwi, oqıtıwshılar hám talabalar iskerligi túrlerine tán ózgeshelikleriniń hár qıylı aspektlerin esapqa alǵan halda kórip shıǵıwǵa múmkinshilik beredi.

Juwmaq. Juwmaqlap aytqanda, bilimlendiriwde tálim nátiyjelerin qadaǵalaw hám bahalawda obyektiv pedagogikalıq diagnostikalıq maǵlıwmatlarǵa tiykarlanıp alınǵan, talabalardıń bilim dárejesi boyınsha joqarı nátiyjeleri jáhán civilizaciya rawjlanıwı procesinde mámeletimizdiń tabıslı rawjlanıwınıń kepili bolıp tabıladı.

Ádebiyatlar

1. Ингенкамп К. Педагогическая диагностика. / К.Ингенкамп – М.: «Педагогика», 1991.
2. Полонский В.М. Оценка знаний школьников. – М.: 1981.
3. Фонды комплексных квалификационных заданий по специальностям высшего образования: Методические рекомендации по разработке. Под ред. В. П. Беспалько и Н.А.Селезневой – М.: 1990.
4. Сидорина В.А., Зайцева Е.М. Особенности педагогической технологии управления развитием информационной компетентности студентов в техническом вузе. // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. 2012. № 7.
5. Аванесов В.С. Композиция тестовых заданий. Учебная книга. 3 изд., доп. –М.: Центр тестирования, 2002.
6. https://www.labrate.ru/azgaldov/expert_methods_in_evaluating_the_quality1974lpdf
7. https://cyberleninka.ru/article/n/preimuschestva_i_nedostatki_testirovaniya_v_sravnenii_s_drugimi_metodami_kontrolya_znaniy.

REZYUME. Maqolada talabalarning ta'lim natijalarini pedagogik tashxislash va baholashning ayrim muammolari ko'rib chiqilgan. Diagnostikaning asosiy vositalari va muolajalari kursatilgan. Pedagogik diagnostikaning an'anaviy usullari bilan taqqoslaganda bilimlarni baholashda test nazoratining afzalliklari va kamchiliklari aniqlangan.

РЕЗЮМЕ. В статье рассматриваются некоторые проблемы педагогической диагностики и оценивания результатов обучения студентов. Рассмотрены основные средства и процедуры диагностики. Выявлены преимущества и недостатки тестового контроля знаний по сравнению с традиционными методами педагогической диагностики.

SUMMARY. The article considers some results of pedagogical diagnostics and evaluation of students' learning outcomes. The main means and procedures of diagnosis are considered. The advantages and disadvantages of test control of knowledge in comparison with traditional methods of pedagogical diagnostics are revealed.

ШАХСНИНГ МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ КОМПЕТЕНЦИЯСИ ТУШУНЧАСИ ВА УНИНГ МЕТОДОЛОГИК АСОСЛАРИ

О.Х.Базаров – *фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори*

Ижтимоий маънавий тадқиқотлар институти

Таянч сўзлар: шахснинг маънавий-ахлоқий компетенцияси, жамият, педагогика, ахлоқий кадриятлар, методология, таълим, тарбия,

Ключевые слова: духовно-нравственная компетенция, психология, педагогика, нравственное воспитание, методология, образование, воспитание.

Key words: spiritual and moral competence, psychology, pedagogy, moral education, methodology, education, upbringing.

Кириш. Ўзбекистонда мустақилликка эришилган дастлабки кундан бошлаб фан, таълим ва тарбия мазмунига алоҳида эътибор қаратилиб, мамлакатимизда баркамол авлодни шакллантириш, ёшларни маънавий-ахлоқий ва жисмонан соғлом этиб тарбиялаш, уларни олиб борилаётган ислохотларнинг фаол иштирокчисига айлантиришга қаратилган чоратadbirlar изчил амалга оширилмоқда.

Жамият тараққиёти ҳар бир инсоннинг юкори даражада маънавиятга эга бўлишини тақозо этади. Шу нуқтаи назардан келиб чиқиб қаралса, ижтимоий фалсафа жамиятдаги маънавият борасида олиб борилаётган сиёсатни ўрганиши ва уни янада такомиллаштиришнинг муҳим омили саналади. Зеро, мамлакатнинг равнақи, фуқароларнинг юксак маънавиятлиги, баркамоллиги бу борадаги муаммоларга жиддий ёндашишни талаб қилади.

Жамият ривожда, албатта, унда фаолият юритадиган кадрлар масаласи муҳим ўрин тутди. Унинг ахлоқий онги ва маънавий дунёкараши жамиятдаги муносабатларини белгилайди. Бу эса кадрларнинг маънавий-ахлоқий компетенциясига боғлиқ. Кадрларнинг ўз соҳасига нисбатан ахлоқий ёндашуви ва масъулияти юкори бўлса, давлат бошқаруви, ватани олдидаги бурчига садоқати, ижтимоий муносабатларда инсонийлик, адолат, шаффоқлик ва ватанпарварлик мезонлари устувор бўлади. Шунингдек, маънавий баркамол шахслар жамиятда адолат ва конун устуворлигини таъминлаш, ижтимоий ҳамжихатликни мустаҳкамлаш, ижтимоий масъулиятни кучайтириш, маънавий ва маданий меросни асраш, коррупцияга қарши курашиш, инновация ва технологик тараққиётни маънавий кадриятлар билан уйғунлаштиришда фаол иштирок этади.

Шунинг учун ҳам, замонавий мутахассисларда юқори маънавий-ахлоқий компетенцияларни шакллантириш нафақат шахсий муваффақият, балки жамият тараққиёти учун ҳам муҳим омил ҳисобланади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. Ҳозирги кунда таълим ва тарбия жараёнларида маънавий-ахлоқий компетенция масаласи долзарб аҳамият касб этмоқда. Маънавий-ахлоқий компетенция нима? Унинг мазмунини нимадан иборат? Бу борада тадқиқотчи ва олимлар изланишлар олиб боришган ва бугунги кунда ҳам олиб борилмоқда. Қадимдан Аристотел, Платон каби файласуфлар, шарқда Фаробий, Беруний, Ибн Сино, Хоразмий кабилар шахс ахлоқий тақомили ҳақида асарлар ёзган бўлишса, Европа ва рус олимларидан Г.В.Хандрикова, А.Е.Щербаков, Л.С.Выготский, П.П.Блонский, О.С.Газманов ва В.Н.Мищенконинг педагогик воситаларнинг ахлоқий-манавий тарбияга таъсири ҳақида шахснинг маънавий-ахлоқий компетенциясининг шаклланиши, ривожланиши ва унинг методологик асослари ҳақидаги тадқиқотлар олиб боришган. Бу адабиётлар мақоладаги асосий назарий асослар ва таклиф этилган методологик усулларнинг асосини ташкил этади.

Тадқиқот методологияси. Мавзу бўйича адабиётлар назарий таҳлил қилинди, яъни илмий ишлар ўрганилди, кузатув, анализ, синтез методларидан фойдаланилди, эксперимент ўтказилди ҳамда мантикий-таҳлилий метод қўлланилди.

Таҳлил ва натижалар. Маънавий-ахлоқий компетенция деганда, шахснинг ахлоқий қадриятларни онгли равишда англаб етиши, уларга амал қилиши ва ижтимоий муносабатларда эътироф этиш жараёни ҳисобланади.

Компетенция латин тилидан таржима қилинганда, “қобилият” – шахснинг маълум бир иш турини амалга ошириш, асосли қарор қабул қилиш учун етарли билимга эга бўлишини ифодалайди.

“Компетентлик” тушунчаси таълим соҳасига педагогик-психологик изланишлар натижасида кириб келган тушунча ҳисобланади. Шу сабабли компетентлик “ноанъанавий вазиятлар, қўлланмаган ҳолларда мутахассиснинг ўзини қандай тутиши, мулоқотга киришиши, рақиблик билан ўзаро муносабатларда янги йўл тутиши, ноаниқ вазифаларни бажаришда, зиддиятларга тўла маълумотлардан фойдаланишда, изчил ривожланиб боровчи ва мураккаб жараёнларда ҳаракатланиш режасига эгалик”ни англатади [3].

“Компетенция – мавжуд билим, кўникма ва малакаларни кундалик фаолиятда қўллай олиш қобилияти” [1].

Компетенция – у ёки бу соҳа бўйича билимдонлик [4]. “Компетенция” (лот. *competo* – эришяпман, муносибман, лойиқман) – 1) муайян давлат органи (маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органи) ёки мансабдор шахснинг қонун, устав ёки бошқа ҳужжат билан белгиланган ваколатлари, ҳуқуқ ва бурчлари доираси; 2) у ёки бу соҳадаги билимлар, тажриба [5].

Компетенция сўзининг 16 хил маъноларини психологлар томонидан 7 хил баҳолаш шкаласидан фойдаланилган (интернет-уюшма психологлар эксперт). Экспертлар томонидан қайд этилган тушунчалар қуйидагилардан иборат:

- ишлаб чиқариш масалаларини еча олиш қобилияти;
- аниқ вазиятларда билим ва кўникмаларни қўллай олиш қобилияти;
- касбий стандарт тавсифига мослиги;
- ташкилот томонидан субъектнинг сифатли фаолиятини шакллантириш мақсадида ишчиға қўйилган талаб;
- ишчининг хулқ-атвор меъёрлари ташкилотға мослиги;
- билим, кўникма ва малакалар (БКМ), қобилият, мотив, шахс, коммуникатив сифатлар ва бошқа тушунчаларнинг умумий йиғиндиси;
- сифатли ишға тайёргарлиги ва кўникмаси;
- лавозим вазифаларига масъуллиги ва ваколати;
- БКМ+касбий муҳим сифатлар;
- компетенциянинг турли жиҳатлари;
- касбий муҳим сифатлар ташкилотчилик контексти билан биргаликда;
- касбий тажрибани чуқур англаниши;
- шахсий хусусият, индивидуаллик;
- муваффақиятли фаолиятда инсон омили;
- самарали ишлаб чиқариш фаолияти мезонлари;
- ижодкорлик;
- аниқ ташкилотларда ишлаб чиқариш вазифалари.

Натижада, компетенция бу – билимлар, кўникмалар, малакалар, сабаб омиллари, шахсий сифатлар, мақсадли вазиятларнинг умумий уйғунлиги бўлиб, қайсики аниқ ташкилот, аниқ гуруҳ, аниқ иш жойида, аниқ ишлаб чиқариш жамоаси ижрочиларининг самарали ечимларини таъминлаб беради [2].

Компетенция деганда, нафақат когнитив ва операцион-технологик компонентлар, балки мотивацияни ўз ичига олган интеграл хусусиятлар – ахлоқий хулқ-атвор ва ижтимоий одатлар ҳам тушунилади ва бу **маънавий-ахлоқий компетенция** дейилади

Маънавий-ахлоқий компетенция инсоннинг ўзи ва атроф-муҳитға нисбатан муносабатини белгилаш билан биргаликда жамиятдаги ижтимоий масъулиятини англаш, ахлоқий қарорлар қабул қилиш қобилиятини ривожлантириш, касбий ва шахсий ҳаётда адолат, ҳалоллик ҳамда инсонийлик тамойилларига амал қилишға хизмат қилади. Шу билан бирга, у инсоннинг турли маданият ва қадриятларға ҳурмат билан ёндашишини, муаммоларни эзгулик ва ўзаро ҳамжиҳатлик, консенсус асосида ҳал этишини ҳам таъминлайди.

Маънавий-ахлоқий компетенция турлари.

Шахснинг маънавий-ахлоқий компетенциясини мазмун ва кўлам жиҳатидан турли йўналишларда таснифлаш мумкин:

1. Шахсий маънавий-ахлоқий компетенция – кишиларнинг шахсий ҳаётида ахлоқий меъёрларға амал қилиши.

1. Шахсий (индивидуал) маънавий-ахлоқий компетенциялар. Бу маълум бир касб ёки фаолият соҳаси учун муҳим бўлган индивидуал психологик фазилатлар ва қобилиятлар йиғиндиси ҳисобланади. **Инсоннинг ўзини англаш, мустақил дунёқараш позициясига эга бўлиши, ўзини бошқара олиши, виждон ва масъулият ҳиссини тушуниши ва амалга ошириш.** Бундан ташқари ўз-ўзини

такомиллаштиришга интилиши, шахсий камолоти устида ишлаши, яъни доимий равишда замонга мос равишда билим ва кўникмаларини ошириш учун қиладиган ҳатти-ҳаракатлари тушунилади.

2. Ижтимоий маънавий-ахлоқий компетенция – жамиятда ахлоқий нормаларга риоя қилиш ва жамоатчилик фикрини инобатга олиш.

Биргаликдаги касбий фаолият, ҳамкорлик кўникмаларини эгаллаш, ўз меҳнати натижаларига ижтимоий жавобгарлик сифатида намоён бўлиб, хушмуомалалик, бағрикенглик, эмпатия (бошқа одамларнинг ҳис-туйғуларини тушуниш ва ҳис қилиш қобилияти), ижтимоий сезгирлик, толерантлик, очиклик, ижодкорлик, жамоавий ишлаш, ўзаро ҳурмат ва ҳамкорлик каби фазилатлар асосида шаклланади.

3. Касбий маънавий-ахлоқий компетенция – шахснинг ўз соҳаси ва касбий фаолиятида касб этикаси тамойиллари ва ахлоқий қадриятларга амал қилиш малакаси, бу борадаги масъулияти ҳамда касбга доир ахлоқ ва одоб меъёрларини англаб етган ҳолда, уларга амал қилиш қобилиятидир.

4. Диний ва эътиқодий маънавий-ахлоқий компетенция – шахснинг диний қарашлари ва эътиқоди асосида одоб-ахлоқ меъёрлари, ахлоқий қадриятлар ва ўзаро ижтимоий муносабатларда маънавий масъулиятни намоён эта олиш қобилиятидир.

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, шахснинг маънавий-ахлоқий компетенцияси унинг жамиятда муносиб мавқега эга бўлиши ва ахлоқий меъёрларга амал қилиш қобилиятини белгилайди. Шунинг учун

таълим-тарбия жараёнида шахснинг маънавий-ахлоқий ривожланишига алоҳида эътибор қаратиш лозим.

Маънавий-ахлоқий компетенция жамият тараққиёти ва шахс камолоти учун муҳим бўлган таянч тушунчалардан бири ҳисобланади. У шахснинг маънавий қадриятлар, ахлоқий меъёрлар ва ижтимоий муносабатлар тизимини чуқур англаш, уларни ҳаётий ва касбий фаолиятда амалда қўллаш қобилиятини ифодалайди.

Хулоса ва тавсиялар. Маънавий-ахлоқий компетенция мутахассис кадрларда онгли қарорлар қабул қилиш, ижтимоий муносабатларда инсонийлик тамойилларини амалга ошириш ҳамда ўз касбий фаолиятида ахлоқий принципларга содиқ қолиш қобилияти билан белгиланар экан, уни талабалар онгида шакллантириш ва ривожлантириш долзарб масала сифатида ўрин олиши шарт.

Маънавий-ахлоқий компетенцияни ривожлантириш, жамиятда ижтимоий-маънавий адолат ва барқарорликни таъминлашга хизмат қилади. Унинг шаклланиши тарбия ва таълим жараёнлари ҳамда ижтимоий-маънавий муҳит билан боғлиқ бўлиб, ҳар бир инсоннинг ахлоқий дунёқараши ва сиёсий-маърифий қарашларига бевосита таъсир кўрсатади.

Демак, маънавий-ахлоқий компетенция шахснинг яқка тартибдаги ахлоқий меъёрларга риоя қилиши билан бирга жамиятда маънавий қадриятларнинг узлуксиз равишда сақланиши ва тараққий этиши учун зарур бўлган муҳим компетенциялардан бири сифатида қаралиши мақсадга мувофиқ экан.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 6-апрельдаги «Умумий ўрта ва ўрта махсус, касб-ҳунар таълимининг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида»ги 187-сон Қарори.
2. Базаров Т.Ю., Ерофеев А.К., Шмелов А.Г. Коллективное определение понятия «компетенции»: попытка извлечения смысловых тенденций из размытого экспертного знания. // Вестник Московского университета. – Москва: 2014. № 1. Серия 14. Психология. –С. 87–99.
3. Рахмонова Г. Талабаларда маънавий-ахлоқий компетенцияларни шакллантириш технологиялари. // SCIENTIFIC PROGRESS VOLUME 2 | ISSUE 7 | 2021 ISSN: 2181-1601
4. Педагогикадан атамалар луғати. – Тошкент: «Фан», 2008. 196-б.
5. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 4-жилд. Зебуннисо-Кониғил. –Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2002. 704-б.

РЕЗЮМЕ. Ушбу мақолада шахснинг маънавий-ахлоқий компетенцияси ва унинг методологик асослари таҳлил қилиниб, уни шакллантиришда қўлланиладиган методологик асослар, таълим ва тарбия процессларидаги аҳамияти, педагогик воситалар ва усуллар ҳам кўриб чиқилади. Шу билан бир қаторда ахлоқий ва маънавий компетенцияларнинг жамиятда инсонларнинг ижтимоий ва шахсий ривожланишидаги ўрнига эътибор қаратилган.

РЕЗЮМЕ. В этой статье рассматриваются компетенции педагогического сообщества и его методологические основы, связанные с изучением, изучением и применением методологических основ в процессах обучения и воспитания, педагогических воспитаниях и методах обучения. Таким образом, в обществе сформировалось многообразие нравственных и нравственных компетенций, направленных на социальное и личностное развитие личности.

SUMMARY. This article examines the competencies of the pedagogical community and its methodological foundations related to the study, investigation and application of methodological foundations in the processes of teaching and upbringing, pedagogical education and teaching methods. Thus, the society has developed a variety of moral and ethical competencies aimed at the social and personal development of the individual.